

MOTİVLƏR MÜƏLLİM PEŞƏSİNƏ HAZIRLIĞIN PSIXOLOJİ ƏSASI KİMİ

UOT 159.9

Könül Akif qızı Xuda-Zadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: Konul.akbar.31@gmail.com**Rəyçilər:** *psixol.ü.f.d., dos. M.C. İsmayılova,*
*psixol.ü.f.d., dos. S.N. Heydərova***Açar sözlər:** *müəllim, peşə, motiv, pedaqoji, hazırlıq***Ключевые слова:** *профессия, мотив, педагогика, подготовка***Key words:** *Teacher, profession, motivation, pedagogical, prepare*

Hər bir peşə sahibinin uğurlu fəaliyyət göstərməsinin əsasında onun peşə motivləri dayanır. Motivlər şəxsiyyətin formalaşması prosesi boyunca forma və məzmununu dəyişərək insanla birlikdə inkişaf edir. Bildiyimiz kimi motiv insanı fəaliyyətə təhrik edən amildir. İnsan şəxsiyyətlərarası münasibətlərə qoşulduğu ilk gündən etibarən onun fəaliyyətinin əsasında şüurlu və yaxud şüursuz motivlər durur. Bu və yaxud digər hərəkəti etmək, qərar qəbulu, plan qurmaq, fəaliyyətə hansı formada başlamaq və s. motivlərin insana verdiyi təhriklər nəticəsində baş verir. Təbii ki, motivlə məqsədin qarşılıqlı təsiri nəticəsində insan fəaliyyəti daha məzmunlu, daha dəqiq forma alır.

İnsanın peşə istiqamətində inkişaf prosesində motivasiyanın rolunu xüsusi qeyd etməliyik. Xüsusən də söhbət müəllimin peşə fəaliyyətindən gedirsə, motivlərsiz uğur qazanmaq qeyri-mümkündür. Pedaqoji istiqamətdə formalaşan, yəni hazırlaşmaqda olan tələbələr motivlərlə ilk dəfə hələ bu peşəni seçməzdən əvvəl tanış olurlar.

Tələbələr dövrü gələcək peşəyə hazırlaşmaq üçün ən əlverişli dövr hesab edilir. Yeni biliklərə, texnologiyalara, fərqli dünyagörüşə sahib olmaq üçün təlim fəaliyyətinin üzərinə ciddi vəzifələr düşür. Bununla yanaşı təlim fəaliyyətinin də verimli olması üçün tələbələrdə təlim motivlərinin formalaşdırılması da mühümdür. Təlim və əmək motivləri gələcək peşədə uğur qazanmaq uğrunda fəaliyyətə təkan verərək gələcək müəllim hazırlığına faydalı təsir göstərə bilər. Pedaqoji kadr hazırlığı öyrənmə olmadan reallaşa bilməz. Pedaqoji fəaliyyətə hazırlığın əsasında duran məsələlərdən, bəlkə də, ən önəmlisi düzgün motivlərin formalaşdırılmasıdır. Tələbə onda olan potensialın fərqi varmaqla peşə motivləri üzərində işləyə və onların davamlı olmasını təmin edə bilər.

Ali təhsil sistemində təhsil fəaliyyəti ilə əlaqədar peşə motivləri dedikdə tələbəni öyrənməyə, araşdırmağa, yeni fikirlərə gəlməyə sövq edən amillər nəzərdə tutulur. Şəxsin daxili və xarici hərəkətverici qüvvələri səfərbər olaraq onu peşə istiqamətində hazırlığa yönləndirirlər.

Məlumdur ki, tələbələrin müəllim peşəsinə hazırlığın psixopedaqoji məsələləri müasir dövrdə daha çox aktualıq kəsb etməyə başlamışdır. Problemin aktualıq kəsb etməsi bir tərəfdən cəmiyyətin inkişafı ilə bağlı olan fasiləsiz təhsil sisteminin yaradılması, digər tərəfdən isə inteqrasiya proseslərinin güclənməsi və vahid təhsil məkanının yaradılması ilə bağlı meyllərin üstünlük təşkil etməsidir.

Tələbələrin müəllim peşəsinə psixopedaqoji hazırlığı uğurlu peşə fəaliyyəti üçün olduqca zəruri və əhəmiyyətli bir prosesdir. Pedaqoji fəaliyyət müəyyən mənada öz funksionallığına görə psixopedaqoji səciyyə daşıyır və şagirdlərin şəxsiyyət kimi formalaşmasında, təlim-tərbiyəsində ciddi əhəmiyyət daşıyır.

Təhsil subyektlərinin fəaliyyətinin effektiv təşkili üçün müəllim pedaqoji-psixoloji biliklərə yiyələnməli, təlimin və psixi inkişafın psixoloji mexanizmlərini aydın dərk etməli, yaşayış uyğun dəyişilmələri əsaslı şəkildə təhlil etməli və bu sahədə mənimsənilmiş bilikləri özünün fəaliyyətində nəzərə almağı bacarmalıdır.

Müəllim peşəsini seçən hər bir tələbə peşə sahəsində öz fəaliyyətini optimal şəkildə qurmaq üçün, həmçinin müəllim peşəsi haqqında vacib cəhətləri, ona verilən psixoloji tələbləri psixopedaqoji əməyin incəliklərinə yiyələnməlidir. Məhz bu səbəbdən tədqiqatçılar müəllim hazırlığında psixopedaqoji hazırlığı aparıcı istiqamət kimi qeyd edir və müəllimlərin praktik psixoloji hazırlığını pedaqoji kadrların əsas keyfiyyəti hesab edirlər.

Hər hansı bir peşəyə yiyələnmək insandan ilk növbədə davamlı məqsəd və motivə malik olmağı tələb edir. Qarşıya aydın və dəqiq məqsəd qoymuş insan amalına çatmaq üçün həm daxili, həm də xarici amillərin təsirinə məruz qalır. Söhbət konkret olaraq gələcək müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətə hazırlığından gedirsə qeyd etməliyik ki, tələbələrin gələcək peşəyə hazırlanması uzunmüddətli prosesdir. Belə ki, müəyyən yaşa çatmış şəxsiyyət artıq bu və ya digər peşə ilə məşğul olacağını təyin etmək məcburiyyətində olur. Bu və ya digər peşənin seçilməsində insanın şəxsi – psixoloji keyfiyyətlərinin nəzərə alınması mütləqdir. Bu keyfiyyətlərin nəzərə alınması gələcəkdə tələbənin peşəyə nə dərəcədə yiyələnmə biləcəyinə və özünü bu peşədə reallaşdıracağına təsir göstərir. Gələcək müəllimə öz peşə simasını tapmağa necə yardım etmək olar? Peşə şüurunu necə formalaşdırmaq olar? Bizim hər birimiz müəyyən bir obraz yaradırıq ki, bu obraz digər insanlarda bizim haqqımızda təsəvvür formalaşdırır. Bura vərdişlərimiz, danışmaq üslublarımız, mentalitetimiz, davranışlarımız və s. aiddir. İnsanın özü haqqında bildiyi və hətta bilmədiyi informasiyalar onun “mən” konsepsiyasını təşkil edir. Psixoloqlar sübut edib ki, “mən” konsepsiyası insanın özünə verdiyi qiymət və özü haqqındakı bilikləridir. Situasiyadan asılı olaraq insan öz “mən” obrazını formalaşdırır. İnsan sosial statusundan, fiziki keyfiyyətlərindən, xarakter əlamətlərindən asılı olaraq bu və ya digər fəaliyyət zamanı müəyyən davranış forması nümayiş etdirir. Əgər o anlayırsa ki, fiziki cəhətdən zəifdir, hansısa münasibətdən, ünsiyyətdən məğlub olmamaq üçün uzaqlaşacaq. Tədrisən oturmuş keyfiyyətlər artıq şəxsin konkret olaraq “mən” obrazını təşkil edir. Bu mənada, “mən” obraz – insanın özünə münasibəti ifadə edən kompleks davranış formasıdır.

Gələcəkdə müəllim kimi fəaliyyət göstərəcək şəxslərin hazırlığında motivlərin rolu nədən ibarətdir? Əvvəla, müəllim peşəsinə hazırlıqda motivasiyanın yaranması peşəyə münasibətin xarakteri və onun müasir peşə ierarxiyasında tutduğu yerlə şərtlənmişdir. İkincisi, hər hansı peşəyə, o cümlədən müəllim peşəsinə münasibət cəmiyyətin bu peşəyə münasibəti aspektindən təhlil edilməlidir. Əks halda peşə seçiminin həqiqi motivlərini müəyyənləşdirmək tədqiqatçıyı dilemma qarşısında qoyur. Üçüncüsü, müəllim peşəsinə olan motivasiyanı tələbənin və ya şagirdin şəxsi seçim motivləri ilə, fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri, həmçinin öz istəklərini həyata keçirmək yolunda müəyyən hakimiyyətin əldə olunması prosesi kimi başa düşmək olar. İnsan heç də həmişə öz davranışının motivlərini dərk edə bilmir və özünə hesabat vermir. Bu baxımdan müəllim peşəsinə hazırlığa təsir göstərən motivlər çox zaman başqa motivlərlə səciyyələnə və ya “pərdələnə”, heç dərk olunmaya bilər. Fikrimizcə, bu məqamlar hazırlıqda motivlərin rolunu aydınlaşdırmağa və onun psixopedaqoji şərtlərini açmağa imkan verə bilər. Gələcək müəllimlərin pedaqoji fəaliyyətə hazırlığında motivlər tələbatın predmeti kimi çıxış edir. Müəllim peşəsini seçmiş və gələcəkdə müəllim olmaq istəyən hər bir kəs öz fəaliyyətini, həyatını elə qurmalıdır ki, onun tələbatları, peşə xüsusiyyətləri, ona verilən tələblər, maraqları yalnız özünəməxsus olmasın, o həm də cəmiyyətin dəyərlərinə çevrilə bilsin.

Bu baxımdan gələcək müəllimlərin hazırlığında yalnız bir aparıcı motivin dominantlıq kəsb etdiyini söyləmək olmaz. Paralel motivlərin də olması bu prosesi daha səmərəli edə bilər.

İstənilən bir fəaliyyətin səmərəli nəticələnməsi üçün motivlər həlledici əhəmiyyətə malik amildir. Nədir motivlər? Nə üçün onun mövcudluğu vacibdir? Motiv insanı fəaliyyətə təhrik edən amildir. İnsanın peşə seçimi, fəaliyyətinin təsirli nəticəsi, hətta nəyi isə edib-ətmək istəməsinin kökündə dərk olunan və ya dərk olunmayan motivlər durur. İnsanın hər hansı peşəyə hazırlanması prosesi də həmin şəxsə motivlərin nə dərəcədə olmasına əsaslanır. Bu baxımdan gələcək müəllimlərin peşə hazırlığında motivlərin rolunu müəyyən etmək zəruridir. Tələbələrin pedaqoji fəaliyyətə hazırlığını peşə seçimi motivləri baxımından nəzərdən keçir-sək, deyə bilərik ki, müəllim peşəsinə motivasiyanın yaranması peşəyə münasibətin xarakteri və onun müasir peşə ierarxiyasında tutduğu yerlə şərtlənir. Hər hansı peşəyə, o cümlədən müəllim peşəsinə münasibət cəmiyyətin bu peşəyə münasibəti aspektindən təhlil edilir. Müəllim peşəsinə hazırlıqda motivasiyanın rolunu tələbənin və ya şagirdin şəxsi seçim motivləri ilə, fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri, həmçinin öz istəklərini həyata keçirmək yolunda müəyyən meyllərin baş qaldırması kimi ifadə etmək mümkündür. İnsan heç də həmişə öz davranışının motivlərini dərk edə bilmir və özünə hesabat vermir. “Xoşuma gəlir, xoşuma gəlmir” prinsipi ilə fəaliyyət göstərir. Bu baxımdan müəllim peşəsinin seçilməsinə aparan motivlər çox zaman başqa motivlərlə səciyyələnə və ya “pərdələnə”, heç dərk olunmaya bilər.

İnsanın peşəyə hazırlığı, peşəyə adaptasiyası, peşəyə bələdləşmə və peşədə qalma motivlərindən qaynaqlanır. Yəni motivlər arasında da zəncirvari əlaqə vardır ki, biri olmasa digəri meydana çıxa və formalaşa bilməz. Artıq pedaqoji istiqaməti seçmiş və pedaqoji fəaliyyətə hazırlıq mərhələsində olan gələcək müəllim heç də hər zaman peşə motivini düzgün dərk etmir və peşəni hansı motivlərə əsasən seçdiyinin fərqi varmır. Bu da öz növbəsində müəllim peşəsinə hazırlıqda müəyyən çətinliklər yarada bilər. Belə ki, gələcək müəllim öz fərdi – psixoloji xüsusiyyətlərinin peşənin qarşıya qoyduğu tələblərə cavab verməsini nəzərə almalı, peşənin diktə etdiyi tələblərlə fərdi-psixoloji xüsusiyyətlərin üst-üstə düşməsinin fərqi varmı və öz üzərində fasiləsiz olaraq inkişafa doğru dəyişikliklər etməlidir.

Qeyd etdiyimiz kimi pedaqoji peşəyə hazırlıqda motivlərin rolunu müəyyən etmək üçün bu peşəni seçərkən istinad edilən motivlərin nəzərdən keçirilməsi vacibdir. Çünki, məhz bu motivlər daha sonrakı, yəni hazırlıq mərhələsindəki digər motivlərin yaranmasını şərtləndirir.

Problemin aktuallığı ondan ibarətdir ki, tələbələrin müəllim peşəsinə hazırlığı prosesi motivlər baxımından hər zaman araşdırılmağa ehtiyac duyulan məsələdir.

Problemin elmi yeniliyi. Məqalədə peşə hazırlığında xüsusi əhəmiyyətə malik olan psixoloji məsələ olan motivlər araşdırılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədə, müəllimlər, müəllim olacaq tələbələr, magistrantlar istifadə edə bilərlər.

Ədəbiyyat

1. Bayramov Ə.S., Əlizadə Ə.Ə. Psixologiya: Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı: Maarif, 2004, 540 s.
2. Cabbarov R.V. Təhsildə şəxsiyyətin özünügerçəkləşdirməsinin psixopedaqoji problemləri: Psixol. elmlər doktoru. dis. Bakı, 2017, 286 s.
3. M.Ə. Həmzəyev. Pedaqoji psixologiya. Bakı: Maarif, 1991, 196 s.
4. Исаев Е.И. Проблема проектирования психологического образования педагога // Вопросы психологии, 1997, № 6.
5. Сергеев И.С. Основы педагогической деятельности: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2004, 316 с.

К.А. Худа-Заде

Мотивации как психологическая основа подготовки к профессии учителя

Резюме

Мотивы являются решающим фактором эффективного результата любой деятельности. Мотив – фактор, побуждающий человека к действию. Осознаваемые или неосознаваемые мотивы лежат в основе выбора человеком профессии и деятельности. Процесс подготовки человека к любой профессии также зависит от уровня мотивации этого человека. В связи с этим необходимо определить роль мотивов в профессиональной подготовке будущих учителей.

К.А. Khuda-Zadeh

Motivation as a psychological basis of preparation for the teaching profession

Summary

Motives are a decisive factor in the effective outcome of any activity. Motive is a factor that encourages a person to act. Conscious or unconscious motives underlie a person's choice of profession and activity. The process of preparing a person for any profession also depends on the level of motivation of that person. In this regard, it is necessary to determine the role of motives in the professional training of future teachers.

Redaksiyaya daxil olub: 02.10.2023